

A sors embere

Torma Dénes

Régezte azok az emberek számítottak érdekesnek, akiknek életébe alaposan belejátszott a sors; ha fellapozzuk a régi írásokat, legyen az történelem vagy szépirodalom, szóljon tudósokról, bölcsekről, hősookról, kurtizánokról, pásztorokról, királyokról vagy csizmadiákról, elképedve tapasztaljuk, hogy csak nagy ritkán bukkanunk egyre-egyre közöttük, aki megúsza anélkül, hogy a sorsnak igen sokszor emelgetett keze, melyet egy polippal tudnánk leginkább megszemélyesíteni, ne kuszálja össze élete fonalát. Az emberek, akiknek sorsuk volt, egy kis bátorsággal és önhipnózissal felcaphattak hitalapítónak, felkelőnek, királynak, megváltónak, bölcsnek és nemzeti hősnek, elmondták sorsukat és lázálmaikat, melyekből egy s más szöveget ütött még néhány ember fejében, akik melléjük szegődtek apostolnak, hadvezérnek, prófétának és útítársnak, kidolgozták a doktrínákat, a hódító hadjáratok terveit, s ki tudná mi mindent még, végül aztán igyekeztek maguk is sorsot teremteni maguknak, hogy később ők lehessenek a hitalapítók, a felfedezők és nemzeti hősoök, s lett is belőlük falusi, városi, tartományi, országos vagy világra szóló jelentőségű ezen vagy azon a téren, ahogy már a körülmények hozták. Akadt persze olyan is, akinek balul sikerült. Ezekből lettek a vértanúk, apagyilkosok, vérfertőzők, latorok, és boszorkányok, akiket az oroszán ketrecébe löktek, keresztre feszítettek vagy elégettek, a kor ízlése s a rendelkezésére álló lehetőségek szerint.

Hogy az embernek sorsa legyen, ha már vitte valamire, szinte kötelező volt. Ő, igen, kétségtelenül úgy van: fele sem igaz annak, amivel sors dolgában a régi írások egyik-másik embert felruháztak, viszont feltétlenül valószínű, hogy emberi elme ki se találhatott olyan sorsszerűséget, amely valahol valakivel valami módon meg ne történt volna, legtöbbször persze nem épp azzal, akinek javára vagy kárára a régi szerzők ezt vagy azt a sorsot írták.

Persze, az emberek nem értették meg az élet összefüggéseit, ezért sok mindent sorsszerűséggel magyaráztak, mondjuk könnyed kézi-egyn-tessel mi, a felvilágosultság századának fiai. Ezért ioglalkoztatta őket annyira a sors. Ezért vannak tele a régi írások csupa sorskegyelte és sorsverte emberrel. De mit kezdhetne az író manapság egy ilyen hössel, akinek egész élete oly tiszta formában a sors jegyében játszódott le, egy emberrel, akin oly meghökkentő következetességgel teljesedett be a sors, hogy az már szinte banálisnak mondható. Itt áll előttünk ez az ember, a városi autóbuszban, kissé ráncos, csontos, ápolat bal kezével a rúd-ka-paszkodik, jobb-áiban az átszállójegyet tartja, ruhája kopottas, de jól va-salt és tiszta, nyakkendője nem a legújabb divat szerinti, de gondosan van megkötve, töltőtollát már nem kívül viseli, a szivarzsebében, amint ifjú-korában divatos volt, hanem belső zsebében, zseboráját azonban mégsem volt hajlandó karórára cserélni, habár már nem mellényzsebében viseli, hosszú láncon, hanem külön erre a célra készített kis nadrágszsebében, rö-vidke ezüst díszre akasztva, melyen lópatkó és négylevelű lóhere ékeske-dik szerényen, ez pedig az ősi képirások mai nyelvén köztudomásúlag a szerencsét jelenti, miként a kifüggesztett sárgaréz tányér a borbély mes-terséget. Itt áll előttünk, buszjegyes kezével időnként végigsimít ősz ha-ján, felénk fordítja kissé petyhüdt arcát, melyet megviseltnék is mondhat-nánk, ha ránk nem vetné világoskék szemét, mely — az első pillanatban úgy tűnhetne fel — a sorsba beletörődött fegyelmezett fanatizmusával csillogna, ha nem nyílt volna a kellenél kissé tágabbra, s ezzel nem kel-tené azt a benyomást, hogy ez az ember még mindig kissé gyerekes cso-dálkozással tekint a világba. Ha viszont ettől is kissé tágabbra nyitja sze-mét, mint akkor is tette, amikor megszólítottad s megkérdezted, hány óra van, szeme álméllködést fejez ki, magad pedig csodálkozol, hogy nem jobb kezével veszi elő óráját, hanem ballal, mellyel az imént még fogózkodott, most tehát úgy áll ott, hogy ezen a szeszélyes buszon rándulás esetén könnyen hanyatt vagy orra bukna, de hát még nem sejtet, hogy a sors emberével van dolgod, vagyis azzal, aki már mindent rábizott a sorsra, ezért óvatosan mögéje nyújtod karodat, hogy szükség esetén idejében el-kaphasd, s megmentsd feje beverésének kellemetlenségeitől. Udvarias óvatosságodat talán észre is veszi, de mit sem törődik vele, feléd fordul, megmondja a pontos időt, majd pedig, anélkül, hogy tola-kodásnak vagy bogaraskodásnak vehetné, feddhetetlen udvariassággal és előzékenység-gel a legtermészetesebb hangon, még mindig enyhe álméllködést kifejező tekintettel elmondja, hogy manapság borzasztó nehéz óra nélkül meglen-ni, közben néhányszor kimérten bölintgat, hát igen, minden percünk ki van mérve, ő egyébként, mondja, még ifjúkorában vette óráját, s lám, cso-dával határos, hogy még mindig kiválóan szolgálja.

— Önnek nincs órája? — kérdezi nyugodt, halk hangján. — Igaza van, manapság az ember máról holnapra él, oly nehéz megtalálni a kul-csát, hogy takarékosan élhessen. Mert csakugyan úgy van, ahogy mondja: vagy kiváló órát vesz, vagy semmilyen— szól s máris bezárja keskeny ajkát, kedvesen elfordul, visszavonul, szemét is ismét ös-szébb húzza, s ek-kor a fanatikus beletörődöttek fényét holmiféle titkot rejtegető, az élet nagy titkát rejtegető tekintetnek nézed: ha tudná, uram, amit én tudok; s mivel korunk szelleméhez híven gyakorlati ember vagy, örülnél, ha ér-tesülnél egy-két hasznos dologról, nem hagy hát nyugton a kíváncsiság, hogy megismerkedj ezzel a furcsa szerzettel, s közben nem is sejtet, mi-lyen jellemző, hogy furcsának találtad, s nem érdekesnek, miként régente érdekesnek a sors embereit tartották, s furcsának azokat, akiknek nem akadt dolguk a sorssal. Idővel sikerül ismeretséget kötnöd ezzel az ősz, kékszemű emberrel, aki mindig udvarias és sohasem tola-kodó, a városnak egyazon részén laktok s gyakran találkoztok a buszban, végül aztán meg-

tudod tőle: a takarékoság legbiztosabb módja, ha az ember biztosítja az életét balesetek ellen, s mihelyt ezt kiejti, gyanakodva behúzó szarvaiddat csigaházadba: vigyázat, ügynök; valami azonban mégsem hagy nyugton, meg akarsz bizonyosodni gyanúd alaposágáról, szájad szögletében ráncba perdül a kajánság, most megvagy, sarokba szorítlak, kiugratlak a bokorból, nincs menekvés:

— Ön azért beszél így, mert talán az Állami Biztosító Intézet ügynöke?

— Igen, a Biztosító Intézet ügynöke vagyok — mondja oly természetes hangon, mint mikor azt közli valaki, hogy ügyvéd vagy géplakatos, s meglepődve, észbe kapva, dorgálva magadat balgaságod miatt, mert hiszen, persze, felvilágosult emberek vagyunk, egyik pálya olyan, mint a másik, máris azt a történetet hallgatod, melyet ez az ősz ember tartózkodó fegyellemmel kurtára szabott, egyszerűen ad elő, a romantikus vagy a közömbös hangnemet egyaránt elkerülve, mintha csupán azt mondaná el, hogy milyen megpróbáltatások érték ifjúkorában, amikor egy ízben átúszta a Tiszát, s hát igen, az az élménye saját megítélése szerint sem érdemel különösebb figyelmet, de azért elmondhatja az ember; csakhogy ő életének legjelentősebb fordulatát adta elő ilyen hangnemben, azt az esetet, ami őt, a kezdő kereskedő segédet rávette, hogy élet- és ingatlanbiztosítási ügynöknek csapjon fel. A kereskedőnek, akinél dolgozott, leégett a boltja, s mivel nem volt biztosítva, tönkrement, ő pedig munka nélkül maradt, azt utcára került. Megragadta az első kínálkozó alkalmat, s ez az alkalom az ügynökösödés volt. Tyú! micsoda banális eset, legyezgeted magad keserű szájjal, mert még azt is gyanítod, hogy ebből egy szó sem igaz, közönséges hírverés ez, magadban azonban hálás vagy az ügynöknek, hogy legalább kurtára szabta és bagatellizáló hangon adta elő, s ezért közömbös, majdhogy nem semmibe vevő arckifejezéssel is fogadhattad, de nyomban elképzelted, milyen elviselhetetlenül kínos lett volna számodra, ha ezt a kiagyalt propagandát bő lére eresztve, misztikusan, romantikától ittasultan adja elő, s akkor is végig kellett volna hallgatnod, s legfeljebb egy-egy hitetlenkedő felkiáltásban (hihetetlen! el sem hihetem!! nem, ez mégsem lehet igaz! ön tréfál, kérem!) adhattad volna tudtára, hogy nem vagy egészen együgyű, s nem is olyan egyszerű dolog falhoz állítani téged, ő pedig erősgette, bizonygatta volna (de igen, kérem! szóról szóra így történt! valóban kissé különös eset, de a színigazat mondom!), mert hát mi mást is tehettem volna. Hálás voltál néki, hogy minderre nem került sor.

Tehát még mindig nem sejtetted róla, hogy izing-vérig a sors embere, s valóban színigaz: a sors olyan — a nyelvem hegyén van, mégsem ejtem ki: cinikus módon — kegyetlenül sújtott le rá, hogy éppen sorsszerű csapás következményeként kellett a sors ügynökévé szegődnie. Hamarosan azonban álmélkodva veszed tudomásul, hogy valóban úgy történt, olyan banális módon, ahogy az ügynök előadta. Egy alkalommal ugyanis ellátogattál egy éles eszű barátodhoz, akivel oly jólesik időnként leülnöd egy kis eszmeeserére, s midőn furcsa emberekre terelődött a beszélgetés, szóba hoztad az ügynököt, s elmés, kifigurázó jellemzését adtad, s gúnyos megjegyzésekkel fűszerezve elmondtad azt a dajkamesének tetsző históriát is a boltgépsről és a munkanélküliségről. S mintha homokzsákkal vertek volna fejbe, amikor megtudtad, hogy barátod gyerekkora óta ismeri az ügynököt, s hiteles helyről tudja, hogy az a história valóban úgy játszódott le, ahogy az ügynök előadta neked, sőt, barátod elmondja ámuldozó fejednek azt is, ami szinte az ő szeme előtt játszódott le, hát nem szorul bizonyításra. Rövidre fogva a történetet, megtudod, hogy az ügynök módfelett szereti a gyerekeket, s épp őt verte meg a sors meddő feleséggel. S nem lázadt fel, nem vált el, évtizedeken át hihetetlen bizakodással jártak or-

vostól orvosig, klinikától klinikáig, mígnem végül — az ügynök már ötven esztendő volt, felesége is ötödik évtizedét taposta — csodával határos módon gyerekek született épp akkor, amikor már azon tanakodtak, hogy legjobb lesz talán feladni a küzdelmet, s örökbe fogadni egy gyermeket. Akkoriban történt az is, hogy az ügynök igen idős anyósa, akivel hányaveti parasztos nemtörődömsége miatt a pontos, rendszerető, s kissé rigolyásnak is mondható ügynök sohasem fért össze, hozzájuk költözött, mivel másik gyermeke, akinél mindaddig tartózkodott, meghalt, s így hát az idős asszonynak nem volt hova lennie. A gyerek tehát, szüleinek határtalan örömet szerezve, megszületett és szépen fejlődött, gyarapodott, s hogy ne szaporítsuk a szót: az idős nagymama egy nyári délután — kétéves lehetett a gyerek — kocsiban eltolta a legközelebbi fűszereshoz, vett egy üveg tejet s egy fél liter ecetsavat, s mivel — koránál fogva is — neheze esett a kocsit is tolni és a szatyrot is vinni, a gyerekkocsiba tette a két üveget és hazafelé indult. A bolt előtt azonban összetalálkozott egy magához illő koros asszonnyal — napjai hihetetlen unalomban teltek, a városban idegen volt, mindössze két-három újdonsült ismerőse akadt, akivel a szája íze szerint szót tudott érteni —, hát örömmel állt meg tereferélni, s hogy a gyerekkocsi ne legyen közte és társnője között, hátat fordított neki, s úgy ringatta. Igen, az történt: a kicsi beleivott az ecetsavba, nagyanya a hörgésre figyelt fel, egy szempillantás alatt felmérte a helyzetet, felkapta a gyermeket, berohant a fűszereshoz, vizet kért rémült hangon, a fűszeres zavarba jött, kérdezés nélkül pattant, a nagymama kiragadta kezéből a poharat és a gyerek szájában öntötte, a helyzet nem javult, a gyereket mentők vitték a kórházba, s menthetetlenül meghalt.

Kóválygó fejjel veszed tudomásul ezt a történetet, s nem titkolod kívánságodat, hogy kerüljünk már ki minél előbb ebből a bűvös körből, a felvilágosultság érveivel biztatgatva magad, hiszen jól tudod, mit tart a tudomány a véletlenekekről, és segítségül hívod a jóízű érveit is: igazán nem való mások bajában ennyit vájkálni. Ezért hát hallgassuk el, hogy az ügynöknek később tudomására hozták: ha akkor nem vizet, hanem tejet itatnak a gyerekekkel, talán minden másként alakul, talán meg is lehetett volna menteni a gyerek életét, habár egyes szervei, természetesen akkor is alaposan megrongálódtak volna. A tej ugyanis némiképp feloldja az ecetsavat, a víz azonban nem, sőt belemosta a torkába, gégéjébe azt a savat is, ami a gyermek szájában megrekedve pusztított. Nem térünk ki arra se, hogy ki ebben az utóbbi szomorú kis történetben, hogy úgy mondjuk a sors kezének szerepét játszotta, a koros asszony, ma is jó egészségnek örvend, s természetesen egy fedél alatt él az ügynökkel. Ne részletezzük a históriát. Ezek után azonban az ügynök jókorát nő a szemedben: hiszen ahhoz mérten, ami életében érte, kiválóan viselkedik, nem örült bele, nem lett belőle mánikus, nem futott menthetetlenül a misztika karjaiba, ehelyett alapjában véve világos fejű, ha kissé bogaras is, sőt a maga módján kedélyes ember. Ettől kezdve titkos megbecsüléssel tekintesz rá, magatartását, be nem vallottan, kissé heroikusnak tartod, s ha meglátod, szívélyesen üdvözlöd, nem vágsz át az utca túlsó felére, s nem nyomulsz a busz másik végébe. Ha csak teheted, szóba elegyedsz vele, egy szombati napon megtudod tőle, hogy a hét vége és a hét eleje nem kedvez munkájának, mert — mint mondja — a biztosítási munka olyan, mint a szerelem: mindkét fél hajlandósága nélkül keresztülvihetetlen, hét végén azonban már fáradtak és türelmetlenek, idegesek az emberek, hét elején pedig álmosak és tunyák. Találkozol vele a színházban, a választók gyűlésén, ahol megfontolt véleményeket fejt ki, a strandon, ahol nem húzódik a hűsbe, s amikor irodalomra terelődik a szó, tájékozottnak találod, sőt egy napon, a buszban álldogálva, táskájából előkotor és megajándékoz Mirandola ritkaságszámba menő könyvével, mondván, hogy csemegének szá-

mít, s mivel író vagy, bizonyára nagyobb hasznát veszed, mint vette ő. Aztán fejbe vág a könyv címe *Az emberi méltóságról*, s megütközve nézel erre a furcsa emberre, célzásnak vagy gúnynak vedd, mit kezdj hát vele, valóban, mit kezdhet egy író egy ilyen emberrel, aki maga a testet öltött sorsszerűség, s épp ezzel a banalitás netovábbja?

Semmit. Az égvilágon semmit. Legfeljebb bánkódhat: hja, ha abban a korban élt volna ez az ember, melyet a régente szóval jelölünk, bizonyára jelentősebb szerep jutott volna néki ennyi sorsszerűséggel, útja is másfelé terelődött volna, másként viselkedett volna, lehetett volna belőle hitbuzgó szent, barlangi remete, elmehetett volna a sivatagba haramiavezérnek, vagy rettegésben tartott volna egy egész tartományt, talán a maga írójára akadt volna Euripidész személyében, aki egy kis leleménnyel, fantáziával, toldással sokat kihozhatott volna esetéből, művében megtehetette volna akár Théba királyává, vagy pedig lett volna csak egy kisvároska jámbor, istenfélő koldus csodabogara, füstbe néző látnok, varázsló, alkimista, s hát annak a városkának névtelen krónikása talán feljegyzett volna róla néhány szót, ami aztán, véletlen folytán, kezünkbe kerülhetett volna.

Nos, abban az esetben írhatott volna korunk írója is róla. Erkölcsi, filozófiai, magatartásbeli mondanivalót szőhetett volna sorsába, regényt, drámát írhatott volna róla. Valóban, hiszen a modern irodalomban hemzsegnék az antik témák új felfogású feldolgozásban. Csakhogy ahhoz valóban antiknak kell lenni, hogy a sorsszerűséget eltűrjük, s hogy számunkra is mondjon valamit. Így nem. Megmarad hát ez az ember szürke, névtelen, közönséges ügynöknek, akit az óvatoskodókon és babonásokon kívül lehetőleg elkerülnek az emberek, és sohasem akad tollforgatóra, aki akár egy sort is lejegyezne róla az utókornak. Furcsa ember, nem pedig érdekes. Erről van szó.

Az író hát felkerekedett, megvásárolta Huxley könyvét, felkereste az ügynököt, s megajándékozta vele. A címe ez volt: *A végzet bábjátéka*.

S ezzel aztán faképnél hagyta.

